

Nir, Roman

"Łukasz Watzenrode. Życie i działalność polityczna (1447-1512)",
Karol Górski, Wrocław 1973 :
[recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3, 361-363

1974

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

nych obiektów, lecz również wyjaśnienie ich funkcji oraz wzmianki o najwybitniejszych postaciach związanych z budową omawianych obiektów.

Uwagi, jakie nasuwają się przy lekturze omawianej pozycji, to pewne zachwianie proporcji między poszczególnymi działami oraz górnolotność stylu, a miejscami nawet napuszonosć sformułowań, na przykład „kapiące od złota” itp. Zbyt częste cytaty źródłowe w części I sprawiają, że tekst jest nieco zawiły, koliduje zarówno z rzeczowym opisem części przewodnika, jak i charakterem popularnego opracowania, które winno istotne fakty podawać zwięźle i jasno. Wstęp z opisem położenia geograficznego jest nader suchy, a jednocześnie niepotrzebnie rozbudowany. W przewodniku gros miejsca zajmuje katedra i jej wnętrze. Jest to niewątpliwie najbogatszy obiekt w zespole, ale w przeciwieństwie do innych posiada już opracowania przewodnikowe. Szkoda również, że nie przedstawiono chociażby skrótowo stanu zniszczeń ostatniej wojny i ogromu prac konserwatorskich, które pozwoliły na przywrócenie Warowni jej wyglądu, co dla turysty oglądającego stan obecny byłoby niewątpliwie interesujące. Wykaz literatury będący uzupełnieniem pozycji podano w dobrym wyborze. Autorzy nie dokonują jednakże oceny wykrzystanych przez siebie prac, przytaczając niekiedy nie potwierdzone analizą elementów architektonicznych, nieświerdzone hipotezy, dotyczące na przykład obronności samej katedry. Zapewne unicemożliwiła to ograniczona objętość pracy i jej popularny charakter.

Opracowanie wydane estetycznie, obejmujące całość zagadnień, jest niewątpliwie godne uwagi. Dodatkową wartością są streszczenia w językach obcych, co przy dużej liczbie dobrych zdjęć umożliwia również korzystanie z *Przewodnika* turystom zagranicznym.

Elżbieta Celińska

Karol Górski, Łukasz Watzenrode. *Życie i działalność polityczna (1447—1512)*, Ossolineum, Wrocław 1973, ss. 159. Studia Copernicana X.

Badania nad wszechstronną działalnością Mikołaja Kopernika zwróciły także większą uwagę na Łukasza Watzenrodego, u boku którego przebywał w latach 1503—1510 Mikołaj Kopernik. Biskup Łukasz Watzenrode, znakomity dyplomata i polityk, całkowicie oddany trzem królom polskim — Olbrachtowi, Aleksandrowi i Zygmuntowi, miał niewątpliwie wielki wpływ na formowanie się osobowości astronoma. W znakomitym opracowaniu prof. Karol Górski uwydatnił te cechy charakteru, które mógł przejąć od wuja Mikołaj Kopernik. Watzenrode był człowiekiem oryginalnym, kontrowersyjnym w oczach najbliższych, nieugiętym w dążeniu do celu, osamotnionym, trudnym w nawiązywaniu przyjaźni. Był przy tym ambitny, uczony, pobożny, ale nieco pechowy. Taką charakterystykę Watzenrodego otrzymujemy z lektury monografii.

Pracę poprzedziła wnikliwa kwerenda w archiwach w Krakowie, Gdańsku, Bydgoszczy, Toruniu, Olsztynie i Rzymie. Warto zachęcić autora, by zechciał w krótkim artykule omówić materiały archiwalne do biografii Watzenrodego, szczególnie archiwalia rzymskie. Doskonałe i umiejętne wykorzystanie źródeł pozwoliło autorowi na wydobycie wielu ciekawych faktów odnoszących się zarówno do działalności biskupa, jak i samej epoki, a równocześnie wkomponowanie postaci w całość wydarzeń historycznych. Praca składa się z ośmiu rozdziałów, rozpatrujących wszechstronną działalność polityczną Watzenrodego (Elekcja na biskupstwo warmińskie i wynikłe stąd komplikacje, służba królom polskim, stosunek do zakonu krzyżackiego, lata kłeski ideologii politycznej biskupa, rządy wewnętrzne na Warmii i stosunek do kapituły). Krótko zaanonsował autor działalność administracyjno-kościelną, wspominając o zwołanym na 1497 rok do Lidzbarka synodzie diecezjalnym, który zaostrzył dyscyplinę kleru i wiernych. Wyzaczył archidiacona do wizytowania diecezji, położył nacisk na rezydencję wikariuszów. Pozytywny był stosunek Watzenrodego do zakonów i klasztorów w diecezji, ponadto biskup budował kościoły, troszczył się o sprawy gospodarcze, zwracał uwagę na szkolnictwo. Powołał biskupa pomocniczego, któremu zlecił sprawy czysto kościelne.

Rodzina Watzenrodów pochodziła ze Śląska, Łukasz urodził się w Toruniu, tu otrzymał pierwsze wykształcenie, następnie studiował w Kolonii i Bolonii. Na uni-

wersytecie w Bolonii otrzymał doktorat z prawa kanonicznego i profesurę. Po powrocie do kraju odbył służbę na dworze Zbigniewa Oleśnickiego. Otrzymał kanonionie w Chełmży, Włocławku i na Warmii, został oficjałem. Służba u boku prymasa wyrobiła u Łukasza poglądy polityczne i nieugiętość charakteru. Niespodziewanie wyjechał do Rzymu, gdzie pertraktował w sprawie biskupstwa warmińskiego, krzyżując tym samym plany królewskie, bowiem Kazimierz Jagiellończyk pragnął na biskupstwie warmińskim osadzić swego syna Fryderyka. W roku 1489, po śmierci Mikołaja Tungena, Watzenrode objął biskupstwo, powodując tym samym walki w Rzymie, na Warmii i Prusach Królewskich. Znosiło się nawet na interwencję zbrojną, przed którą uratował Łukasza Oleśnicki. Śmierć króla w 1492 roku wybiła Watzenrodego z kłopotliwej sytuacji. Rządy Jana Olbrachta, którego kandydaturę poparł Łukasz, przeistoczyły Watzenrodego w wiernego doradcę polskich monarchów, którym poświęcił swój talent dyplomatyczny i wiedzę.

W działalności politycznej Łukasza Watzenrodego szczególne miejsce zajmuje sprawa zakonu krzyżackiego. Zdaje się, że Watzenrode dość wcześnie dostrzegł bezużyteczność dalszego istnienia Krzyżaków oraz dopatrzył się wewnątrznych sił rozkładających zakon, stąd w 1495 roku wystąpił z planem przeniesienia zakonu na Podole i sekularyzowania jego posiadłości. Plany te nie zostały zrealizowane, wobec czego Watzenrode intensywnie zmniejszał przywileje zakonu. Swoją działalnością Watzenrode bardzo naraził się Krzyżakom, którzy widzieli w nim uosobienie wszelkiego zła. Dał temu wyraz kronikarz krzyżacki w *Historia brevis Magistrorum (Scriptores rerum Prussicarum, Bd. 4, s. 272)*.

Na podstawie całości kształtu działalności politycznej Watzenrodego autor w piątym rozdziale przedstawił syntezę ideologii politycznej biskupa. Poglądy polityczne Łukasza ulegały pewnym zmianom i ewolucji, chociaż z drugiej strony konsekwentnie i uporczywie zabiegał o realizację swych planów. Był zwolennikiem unii dynastycznej Polski, Litwy, Węgier i Czech pod rządami Jagiellonów. Wystąpił z koncepcją wyodrębnienia Prus w osobne państwo, którego władcą miał zostać biskup warmiński. W sprawach administracyjnych dążył do ustanowienia sądu najwyższego. Mocno akcentował sprawę autonomii Prus, ale zawsze reprezentował polską rację stanu. Zmniósł prawniczy i jasne poglądy polityczne przedstawił Łukasz w projekcie ordynacji dla Prus Królewskich z 1506 roku. W sumie autor dość precyzyjnie przedstawił poglądy polityczne Watzenrodego, upatrując w nim wytrawnego polityka o śmiałych koncepcjach i szerokich horyzontach myślowych.

Ostatnie lata życia Watzenrodego upłynęły pod znakiem niepowodzeń politycznych. Nowy kanclerz, Jan Łaski, był przeciwnikiem Łukasza i dlatego na każdym kroku torpedował plany i projekty ambitnego biskupa. A więc schyłek życia Watzenrodego zapowiadał również koniec jego polityki i dlatego schodził on z tego swiata w pesymizmie i rozczarowaniu.

Życie wewnętrzne Warmii koncentrowało się na zamku w Lidzbarku, tu zgromadzone były centralne urzędy świeckie i kościelne, tu prowadzono rokowania i misje polityczne. Zamek i dwór w ówczesnych czasach skupiały całość życia kulturalnego. Watzenrode jako humanista znał się na sztuce, był mecenasem, posiadał dużą bibliotekę, zaopatrzoną nie tylko w księgi teologiczne, ale humanistyczne, prawnicze i historyczne, a wśród nich literaturę starożytnych pisarzy, Ojców Kościoła i humanistycznych poetów. Bibliotekę Watzenrodego wykorzystywał zapewne Mikołaj Kopernik, przebywający na dworze swego wuja. Dwór Watzenrodego jednak nie był siedziskiem poetów i pisarzy, jak dwory biskupów humanistów Ciołka, Drzewickiego czy Krzyckiego.

Stosunek do własnej kapituły — to osobny rozdział w jego działalności. Rozpatrując to zagadnienie, autor zwrócił szczególną uwagę na sprawę następstwa po Watzenrodem. Nie otrzymaliśmy jednak pełnego zestawu personalnego kapituły, mimo iż z materiału archiwalnego można było wyłowić wszystkich jej członków. Mikołaj Kopernik został kanonikiem warmińskim, autor wysuwa przypuszczenie, że Watzenrode widział w nim nawet swego następcę, ale w 1510 roku Kopernik z nieznanых powodów przeniósł się z Lidzbarka do Fromborka. Decyzję tę autor tłumaczy faktem, iż Kopernik nie chciał zostać biskupem. Wobec tego Watzenrode zaproponował, by jego następcami zostali Rafał Leszczyński lub Jan Oleśnicki,

duchowni polscy. Ale i to życzenie nie zostało spełnione, bowiem w 1512 roku, po śmierci Łukasza, biskupem warmińskim wybrano Fabiana Luzjańskiego.

Praca prof. Karola Górskiego wnikliwie ukazała sylwetkę Watzenrodego, zwracając uwagę na wpływ, jaki Watzenrode wywarł na swego siostrzeńca Mikołaja Kopernika, wyrabiając u niego silny i nieugięty charakter oraz odwagę w dążeniu do postawionego sobie celu.

Roman Nir

Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum 1198—1525, Pars 1, Index Tabularii Ordinis S. Mariae Theutonicorum, Regesten zum Ordensbriefarchiv, Vol. 3: 1511—1525, bearbeitet von E. Joachim, herausgegeben von W. Hubatsch, mit Register zu Band 1/3, Göttingen 1973, ss. 688.

W dwadzieścia pięć lat po wydrukowaniu tomu 1 (część 1 i 2) oraz tomu 2 tegoż wydawnictwa ukazał się kolejny wolumen stanowiący uzupełnienie tomu pierwszego *Regesta historico-diplomatica*. Do rąk badaczy zajmujących się dziejami zakonu krzyżackiego oddano niezwykle cenną pomoc naukową, pozwalającą bliżej wniknąć w zasoby źródłowe *Staatliches Archivlager* w Getyndze bez konieczności dokonywania wstępnych rekonesansów.

Opublikowane regesty dokumentów z lat 1511—1525, podobnie jak poprzednie, dzięki zastosowanej metodzie publikacji mają bardzo dużą wartość. Pozwalają na przykład zorientować się dokładnie nie tylko w treści publikowanej korespondencji, w adresie nadawcy i odbiorcy, dacie i miejscu wydania, ale także ułatwiają bliższą orientację w składzie osób działających oraz ujawniają nazwiska świadków, nie mówiąc już o możliwości wglądu w motywy zaistniałej akcji prawnej czy przyczyny nawiązania korespondencji. Wydawcy bowiem mimo niesłychanej lapidarności regestów zachowali nazwiska osób i miejscowości. W przeciwnym bowiem wypadku na długie dziesiątki lat wszelkie te dane mogłyby pozostać poza zasięgiem szerszego grona historyków. Tak niestety stało się w wypadku edycji K. Wiesera, zawierającej regesty z Centralnego Archiwum Zakonu Krzyżackiego w Wiedniu¹.

Do niewątpliwych zalet wydawnictwa należy również zaliczyć fakt podawania imion i nazwisk osób działających lub świadków w pisowni oryginału, co bez wątplenia czyni z tego wydawnictwa cenną pomoc naukową dla badaczy zajmujących się innymi dziedzinami wiedzy, w szczególności dla językoznawców. Pożądanym byłoby podanie w nawiasie kwadratowym rozwiązań identyfikacyjnych dla wszystkich miejscowości występujących w regestach. Przyjęta w tym wypadku metoda wydawnicza była o tyle usprawiedliwiona, że umożliwiła w znacznie szybszym czasie opublikowanie regestów. Jednakże — moim zdaniem — najodpowiedniejszy byłby kompromis, to znaczy załączenie w nawiasach rozwiązania dla wszystkich tych miejscowości, które nie wzbudzą żadnych wątpliwości, ponieważ pełną ich metrykę można z łatwością odnaleźć w pracach typu osadniczego czy też monografiach regionalnych.

Z punktu widzenia potrzeb badawczych niewątpliwą wartość posiadają wszystkie wzmiarki o przedruku określonych listów czy dokumentów. Pozwala to bowiem historykom na łatwiejsze posługiwanie się zebraniem materiałem. Tym niemniej od wydawcy można by wymagać konsekwentniejszego stosowania przyjętej zasady. Pominięcie w tym wypadku przedruków z monografii regionalnych przyspieszyło niewątpliwie druk, ale jednocześnie spowodowało konieczność samodzielnych identyfikacji filijacyjnych przy każdorazowym korzystaniu z regestów.

Omawiana edycja w zasadniczej partii składa się z następujących części: *Regesten 1511 bis 1525: Abschnitt XII bis XVI Nr. 19365—27582b* (ss. 13—468); *Regesten undatiert aus der Regierungszeit des Hochmeister Albrecht (1511—1525): Abschnitt XVII, Nr. 27582—27825* (ss. 469—479); *Regesten undatiert aus der Zeit von 1198 bis 1510: Abschnitt XVIII, Nr. 27 826—29070* (ss. 480—540). W formie objaśnienia załą-

¹ M. Grzegorz, Recenzja pracy K. Wiesera, *Nordosteuropa und der Deutsche Orden*, Bd. 1 (bis 1561), Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, Bd. 17, Bad Godesberg 1969, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, nr 2—3, 1971, ss. 355 n.